

V. FEJEZET.

**Az 1892. román Memorandum és a Liga
Culturală akciói.**

Az Őfelségéhez benyújtott 1892-ki Memorandum tartalma.

Miután ez a Memorandum a román nemzetiség-politikai izgatások további fejlődésének egyik kiindulópontját alkotja, szükségesnek látszik tartalmát kissé részletesebben ismertetni.

A bevezető részben elmondják, hogy a román választóknak 1892 január 20-án és 21-én Nagyszebenben tartott értekezlete fájdalommal volt kénytelen megállapítani, hogy az 1866–1868-iki átalakulás óta eltelt idők szomorú tapasztalatai arról győzték meg a románságot, hogy nem lehet bizalma sem a bukaresti parlamentben, sem pedig a magyar kormányban s ezért lemondva az állampolgár legértékesebb jogainak gyakorlásáról, magát olyan elemnek kénytelen tekinteni, amely nincs képviselve az ország törvényhozásában. Őfelsége 1867-ben népeinek békés együttélését tartva szeméi előtt, kegyesen beleegyezett abba, hogy a birodalom kormányzata dualisztikus alapra helyeztessék. A románság ez átalakulást aggodalommal fogadta, mert meg volt győződve, hogy ez a rendszer a monarchia népeinek fejlődésében visszaesést fog jelenteni. A monarchia népei az 1848-tól 1867-ig eltelt idő alatt bizonyos jogokat szereztek. Csak rövid ideig is élve az új kormányzati rendszerben, kénytelenek voltak meggyőződni, hogy a már megszerzett jogokat nem gyakorolhatják.

A magyar állam ezeréves életében sohasem volt a kormányzás rendszerének alapja a hódító és a hódítottak között való viszony, sem pedig az úgynevezett uralkodó nemzet politikája. A román nemzet történelmi életének egész folyamán arra törekedett, hogy a maga nemzeti egyéniségét történelmi jogai alapján számbeli és etnikai jelentőségének megfelelően érvényesíthesse. Mindazok a lépések, amelyeket ez irányban 1696, 1700, 1790, 1791-ben és 1848-ban tett, nyilvánvaló bizonyítékai annak, miként igyekezett kivívni magának, hogy nemzeti jogainak érvényesítésével államalkotó tényezővé legyen. A történelmi jog, valamint Erdély közjoga és a Pragmatica Sanctio alaptörvénye biztosították Erdély autonómiáját, mely különösen az 1863–1865. évek alatt végbement fejlődés

következtében a románság nemzeti életének legértékesebb biztosítója lett.

Ez autonómiát azonban 1848-ban a régi feudális választói jog alapján összeállított országgyűlés, melyben a románság számának és etnikai fontosságának megfelelően egyáltalán nem volt képviselve, eltörölte és Magyarországgal egyesítette. Ez egyesítést újra kimondotta és megerősítette az 1868-iki 43. törvénycikk, amely teljesen tekintet nélkül hagyta a románságnak, ennek az Erdélyben feltétlen többségben levő néplelemnek minden jogát, valamint azokat a törvényeket, amelyek biztosították e fejedelemségnek autonómiáját. A dualizmusnak és az uniónak következtében az állami hatalom a magyar elem kezébe jutott, amely nem vette tekintetbe az állami nagy és közös, hanem csak a maga hegemoniájának és a magyar nemzeti egységnek érdekeit, minek következtében minden azóta hozott törvény is ezt a célt szolgálta. Ez állításának igazolására felhozza:

1. az Erdély számára alkotott, különleges választójogi törvényt, amelyhez az 1848-ban kinyilvánított magyar nemzeti törekvések vették alapul. E pontban felsorolja mindazokat az eltéréseket, amelyek a magyarországi és erdélyi részekben érvényes választójogi törvény egyes rendelkezései között vannak, sőt ezek a különbségek megvannak még az erdélyi kerületekben is aszerint, amint egyikben székelyek, a másokban pedig románok laknak. Míg a volt román jobbágyok közül csak annak van választójoga, aki 84 forintot jövedelmező birtok után fizet adót, addig a székelyeknek, tekintettel régi szabad állapotukra, választói joguk van akkor is, ha egy fillér adót sem fizetnek. A 84 forint tiszta jövedelem után fizetendő egyenes adó olyan magas cenzust alkot, hogy vannak 2–3000 lakosságú községek, melyekben ezen a joron egyetlen választó sincs. A választókerületek is akként vannak beosztva, amint azt a magyar érdekek kívánják. Ez okozza, hogy Erdély azon részében, amely a régi feudális vármegyék területére esik, az 1.500,000 románal szemben alig van 200,000 magyar és mégis a választók többsége e kerületekben magyar. Ezután részletesen felsorolják a választási visszaéléseket és erőszakoskodásokat, amelyek szerintök lehetlenné teszik, hogy a románság e választásokban résztvehessen és ezért kénytelen volt e választásokkal szemben passzív álláspontra helyezkedve, magát az ország alkotmányos küzdelmeinek keretén kívül helyezni.

2. Sérelmesnek találják magukra nézve a nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló törvényt is. E törvény bevezetése ugyanis azt mondja: „Magyarország összes állampolgárai az alkotmány alapelvei szerint politikai tekintetben egy nemzetet képeznek: az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, mely-

nek a hon minden polgára, bármely nemzethez tartozzék is, egyenjogú tagja”. Ebben a fogalommeghatározásban valóságos nyílt merényletet látnak a románság és az országban lakó többi nemzetiség nemzeti élete ellen. Azt mondják, hogy a politikai nemzet fogalmának az etnikai értelemben vett nemzet fogalmával való e szándékos összezavarásának segítségével e törvény mindjárt első mondatában tagadja a románságnak, mint politikai tényezőnek létét. Sérelmesnek találják továbbá azt is, hogy a politikai nemzet fogalmának idézett meghatározásából kiindulva, a magyar nyelvet az állam hivatalos nyelvévé teszi. E hivatalos magyar nyelv használatát e törvény kötelezővé teszi, a többi nyelvekét pedig csak megengedi.

De még ezt a törvényt sem hajtják végre azon rendelkezéseiben, amelyek a románokra és a többi nemzetiségekre kedvezőek lettek volna. Még azokban a vármegyékben sem alkalmazzák tisztviselőkül a románokat, amelyeknek lakossága többségében román. Ilyen 23 vármegye van, de a megyékben egyetlen román nemzetiségű főispán, vagy alispán sincs. Elenyészően csekély a középponti adminisztrációban: a minisztériumokban és a különböző fokú bíróságoknál is a román nemzetiségű tisztviselők száma. A tisztviselők nem tudják a nép nyelvét. E tekintetben rosszabb a helyzet, mint egy ellenséges hadseregtől megszállott országban, mert abba a megszálló hadsereg parancsnoksága a meghódított ország lakosai-val való érintkezésben olyan emberek szolgálatát veszi igénybe, akik ismerik a lakosság nyelvét. Még a falusi községekben is olyan jegyzőket alkalmaznak, akik nem tudnak románul. A törvényhatóságok rendezésére vonatkozó törvény pedig, ellentétben a nemzetiségek egyenjogosításáról szóló törvény rendelkezéseivel, egyenesen lehetetlenné teszi, hogy a románok, még a legnagyobb román többségű törvényhatóságokban is, számuknak, etnikai és gazdasági jelentőségüknek megfelelő arányban vehessenek részt a törvényhatóság politikai és önkormányzati életében, mivel a törvényhatóságokban a bizottsági tagokat ugyanazok az elemek választják, amelyek a parlamenti képviselőket.

3. Éppen ilyen súlyosak a románok sérelmei az egyházi és iskolai ügyekben is. Az 1868. 42. törvénycikk teljes autonómiát biztosít a gör. kel. román egyháznak. E törvény értelmében teljes autonóm joga van az egyháznak az iskolai ügyekben is. A magyar törvényhozás azonban több oly törvényt hozott, amely az egyháznak iskolai ügyekben való autonómiáját teljesen illuzoriussá tette. Így kötelezővé tette a magyar nyelv tanítását heti 18 órában a görög keleti román felekezeti iskolákban is úgy, hogy alig marad a többi iskolai tárgynak annyanyelven való oktatására hetenként 8–10 óra. Még súlyo-

sabban érinti a románok nemzeti és kulturális érdekeit a kisdedóvásról hozott törvény, amely a községeket arra kötelezi, hogy kisdedóvókat állíttassanak fel a 3–6 éves gyermekek számára, amelyekben a gyermekeket kizárólagosan magyar nyelven fogják oktatni. A nemzetiségek egyenjogúságáról szóló törvény értelmében kötelessége lenne a kormánynak az állami költségvetésből a nemzetiségek számára is különféle középiskolákat állítani fel. Egyetlen ilyen középiskolát sem állított fel a kormány, sőt mikor a románok Aradon és Karánsebesen ilyen középiskolákat akartak felállítani, a kormány egyszerűen nem engedte meg. Súlyosabbá teszi a helyzetet az, hogy a kormány a románoknak saját pénzükön fenntartott középiskoláiba is beerőszakolta nemcsak a törvény, hanem a kegyes alapítók szándékai ellenére is a magyar előadási nyelvet. Így történt ez Belényesen. A volt határőrvidék alapjaiból fenntartott iskolákat pedig egyszerűen községi iskolákká nyilvánította és így a maga rendelkezése alá vonta.

4. Erdélyben külön és sokkal szigorúbb sajtótörvényeket tart fenn a kormány, csak hogy lehetlenné tegye a románok vélemény- és gondolat szabadságát. De még ezzel sem elégedett meg. A nagyszabeni esküdtszékét megszüntette, mivel e város nemmagyar nemzetiségű polgárai, mint esküdtszéki tagok, nem akartak a vádat képviselő királyi ügyész tetszésének megfelelően ítélni. A sajtóbírószék szolgálatát esküdtszékeket két kizárólagosan magyar lakosságú városba: Marosvásárhelyre és Kolozsvárra helyezte át, hol a román vádlott felett kizárólagosan magyar esküdtek, tehát politikai ellenfelei hoznak ítéletet. Így aztán nem csoda, ha a román hírlapírókat a legtárgyalagosabb politikai cikkekért – sőt akárhányszor Kossuthista magyar hírlapok cikkeinek egyszerű közléséért tömegesen ítélik el. Csak 1888-ban hét sajtópört indítottak a román hírlapírók ellen, míg az 1867-től eltelt 25 év alatt egyszer sem történt meg, hogy magyar hírlapíró sajtóvétségért elítéltek volna, holott a magyar hírlapok hasábjain igen gyakoriak a legféltelenebb cikkek.

5. A magyar kormány agrárpolitikáját is ugyanaz a románellenes szellem hatja át, amely a kormányzat és a közélet eddig ismertett egyéb ágazatait. Őfelsége az 1853. és 1854. esztendőben több olyan kegyes intézkedést tett, melyek a volt román jobbágyok érdekeire nagyon kedvezőek voltak. Ezeket az intézkedéseket azonban a magyar kormányok és az egyes úrbéri pörök alkalmával a magyar bíróságok akként igyekeztek magyarázni, hogy belőlök a volt román jobbágyok kárára kedvezőtlen következtetések legyenek levonhatók. 1880-ban a 45. törvénycikkben a kormány a magyar parlament elé egy agrártörvényt terjesztett, amely ellen az érdekelt román községek egy Emlékiratot terjesztettek úgy Őfelsége,

mint a törvényhozás elé. Ma 44 évvel a jobbágyság eltörlése után, nagyrésze azoknak az úrbéri pöröknek, amelyeket a volt román jobbágyok részint a földesurakkal, részint az állammal szemben folytatnak, elintézetlenek. Hasonlóképpen a románság kárára hajtatik végre az egyes községekben a tagosítási eljárás is. Sok községben a földesúr megfosztotta a volt román jobbágyot az erdölési és legeltetési jogtól s ennek következtében költséges pörök megindítására kényszerítette őket. Röviden a magyar kormány és a magyar parlament agrárpolitikája egyenesen románellenes irányzatnak minősíthető.

7. A románoknak e visszaélések és törvénytelenység ellen rendkívül nehéz védekezniök, mert nincs tér és alkalom rá. A kormányoknak ugyanis a lefolyt 25 év alatt nem jutott eszébe soha, hogy a parlament elé az egyesületi és gyülekezési jogról törvényjavaslatot terjesszenek. Az állampolgárok e kettős jogáról még mindig csak miniszteri rendelkezések intézkednek. E rendeletek intézkedéseit az egyes konkrét esetekben a románok érdekei ellen használják ki. Így nem engedték meg még azt sem, hogy a románok mezőgazdasági és közművelődési egyesületeket alkossanak, sőt még román nőegyesületek alapítását sem engedik meg.

8. Míg az egyesületi és gyülekezési jog terén a magyar kormányzat ilyen szűkkeblű és igazságtalan volt a románokkal szemben, addig annál engedékenyebb volt a magyarok ilyen irányú társadalmi mozgalmával szemben. Példa erre az „Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület”, amely célul tűzte ki mindannak megmagyarosítását, ami az országban nemmagyar. Főcélja az egyesületnek – és ebben nemcsak a magyarországi többi magyarság, hanem a kormány is támogatja – beolvasztani az erdélyi magyarságba az Erdélyben lakó összes románságot és németséget. E célra szolgálnak azok az iskolák, melyeket az egyesület olyan tiszta román községekben is, mint Radna és Bucsum, felállított anélkül, hogy ez iskolák felállítását az illető községek lakossága kérte volna, vagy szükség lett volna rá.

Ezek a magyar közművelődési egyesületek a magok magyarosító törekvéseikkel lehetetlenné teszik, hogy az országban lakó nemzetiségek a legjobb akarat mellett is békésen élhessenek magyar polgártársaikkal. „Felség! – folytatják a Memorandum írói ezirányú fejtegetéseiket – mi mérsékeltek, rendszeretők, törvénytisztelők és nagytürelműek, de emberek vagyunk és nem maradhatunk közömbösek, mikor mindennap provokálnak, kíméletlenül sértegetnek, megtámadják kulturális és gazdasági érdekeinket és fenyegetik egész nemzeti létünket.”

Még súlyosabbá teszi helyzetünket az, hogy a magyar társadalomnak minden áron való magyarosító törekvéseit magok

a kormány tagjai is nyilvánosan minden tartózkodás nélkül támogatják. Nyilvánvalóan bizonyítja ezt a kormányelnöknek (Wekerlének) az a beszéde is, amelyet 1892 február 7-én temesvári választói előtt mondott. Ez alkalommal a miniszterelnök azt mondta, hogy „a hazában lakó idegenajkú nemzetiségek asszimilálására és megnyugtatóására a leghelyesebb út az, ha a törvényhozás olyan intézkedéseket létesít és a kormány azokat olyan módon hajtja végre, hogy a különböző nemzetiségekhez tartozó honpolgárok ez intézmények oltalma alatt jól érezzék magukat”. A miniszterelnök tehát idegennek tekint minden nyelvet a magyaron kívül és az állam életében nem ismer egyéb feladatot, mint a legalkalmasabb módnak keresését a más nyelvet beszélő állampolgárok beolvasztására. E beolvasztás érdekében pedig olyan törvényeket kell végrehajtani, amelyek alkalmasok az egyének kielégítésére, de nem egyszersmind az egyes nemzetiségi egyedekéire is, amely utóbbi jövőre is ignorálni kell.

A románsággal szemben megnyilatkozó mindez ellenséges érzület- és gondolatnyilvánítások valóságosan ellenséges indulatot keltenek a magyar társadalomban minden ellen, ami román, amely indulat nem egyszer tetteges inzultusokban is megnyilvánul. Példa erre az, ami 1891-ben Kolozsváron történt. A románok Kolozsváron gyűlést tartottak, hogy tiltakozzanak a kisdédvótörvény ellen. A magyar közönség megtámadta a békés románokat, kövekkel megdobálta és a legközönségesebb módon inzultálta anélkül, hogy a hatóságok közbeléptek volna.

A Memorandum zárószava.

Előadván pontonként sérelmeiket és panaszait Őfelségének, Emlékiratukat a következő fejtegetésekkel zárják be:

Látván azt a nagy elégedetlenséget, mely a társadalom összes rétegeiben uralkodik, elhatározták, hogy mindazt Őfelsége tudomására hozzák és mint őszinte és törvénytisztelő alattvalói Őfelségénél keresnek orvoslást és vigasztalást. A monarchia egysége és azok a magasabb állami szempontok, amelyek az egység mellett szólnak, sőt magának a magyar királyságnak is igazi érdekei követelik, hogy az összes államalkotó elemek megelégedettnek érezzék magukat és ennek következtében készek legyenek vérüket és vagyonukat áldozni a közös haza védelmére, ami azonban lehetetlen mindaddig, míg a nemzeti jogokat törvényesen el nem ismerik és nem tisztelik a gyakorlatban.

Amint egy negyedszázad óta folytatott ezirányú sikertelen kísérletek bizonyítják, teljesen hiábavalónak bizonyult az a vállalkozás, hogy a magyar állam megszilárdítása a

magyar nép kizárólagos uralmának segítségével biztosítható legyen. Sem száma, sem kultúrája, sem pedig politikai bölcsesége nem emelte a magyar népet még oly magas fokra, hogy egyedül, a többi népek közreműködése nélkül, sőt azokkal harcban állva, vezethesse a közös haza ügyeit. Az a gondolat, hogy a poliglott magyar államot, alkotó elemeinek egy nemzetté való egyesítésével, egységes magyar nemzeti állammá alakítsák át, veszedelmes utópiának bizonyult. Ennek következtében a jelenlegi magyar állam a valóságban nem is egyéb, mint olyan alakulat, amelynek nincs egyéb hivatása, mint fenntartani minden eszközzel a magyar uralkodást és segíteni a magyarokat, hogy kizsákmányolhassák polgártársaikat és azok munkásságának gyümölcseiből elítélendő fényűzéssel magyar közművelődési intézményeket alapítsanak, míg a többiek még a legegyszerűbb támogatást sem kaphatják meg kulturális munkásságukban.

A monarchiának, szűkebb hazánkknak, sőt magának a magyar népnek üdvössége is kívánja, hogy a dolgok ez állapotának vége vessék és hogy már legközelebb megtétessenek a kezdőlépések a népek bensőbb egyesítésére, hogy azok szeretettel és bizalommal egyesülve a trón körül, egymással versenyezve munkálkodhassanak a közös haza megerősítésén és megszilárdításán. Ma, miután a népeket egy meggondolatlan és makacs politika egymás ellenségeivé tette, csakis a Felség természetes közvetítésétől várhatnak hasonló üdvös változást a népek közös életében.

E *Memorandumot*, mint az összes erdélyi és magyarországi román választók egyetemes gyűlésének megbízottai aláírták: Dr. *Ratiu* János, mint elnök, ilyéfalvi *Papp* György és *Brote* Jenő, mint alelnökök, *Lucaciu* László, mint főtitkár és *Albini* Septimius, mint titkár. (Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria către Majestatea sa Imperială și Regala Apostolică Francisc Josif I. etc. Sibiu 1892.)

A magyar ifjúság „Válasza”.

A romániai egyetemek ifjúságának akciója, mely ez ifjúságnak már ismertetett Memorandumával indult meg s a Liga Culturală megalapításához vezetett, a nemzetközi sajtóban is további folytatást nyert.

A romániai egyetemek ifjúságának Memorandumára megjelenése után alig egy pár hónappal a magyar főiskolák ifjúsága felelt „A magyarországi románok és a magyar nemzet” című 1891 júniusában Budapesten magyar, német és francia nyelven megjelent válaszában. A magyar főiskolák ifjúságának e válasza a pontonként hiteles adatok és bizonyítékok segít-

ségével védelmezte a magyar nemzetet és a magyar kormányzatot az európai egyetemek ifjúsága előtt a romániai egyetemek ifjúsága által emelt vádak ellen. A magyar főiskolák ifjúságának e válasza külföldön nagy hatást keltett. Bár a magyar ifjúságnak e rögtönzött akciója a külföldi egyetemek ifjúságának különböző köreiből és egyesületeiben nem volt úgy előkészítve, mint a romániai egyetemek ifjúságáé, mégis több külföldi egyetem ifjúsága nyilatkozott szimpátiával a magyarok ügye mellett, nem is említve, az európai sajtó számos nagytekintélyű organumának ez alkalommal írt magyarbarát cikkét.

A magyarországi román nemzetiségű főiskolai ifjúság „Replica”-ja.

A romániai egyetemek ifjúságának vezetői, hogy e hatást ellensúlyozzák, elhatározták, hogy a magyar ifjúság Feleletének adatait és bizonyítékait egy terjedelmesebb viszontválasszal, replicával igyekeznek megcáfolni, de most már, hogy a hatás nagyobb legyen, nem a magok, hanem a magyarországi román nemzetiségű egyetemi hallgatók nevében. Így jött létre 1892-ben az úgynevezett *Replica* (Chestiunea româna în Transilvania și Ungaria. Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria la „Respunsul” dat de junimea academica maghiara „Memoriul” studenților universitari din România „cu o charta etnografică a Austro-Ungariei și a României”). Sibiu Institut Tipografic 1892.)

E *Replica* szerzői és kiadói gyanánt az Előszóban a Bécsben, Grázban, Budapesten és Kolozsváron tanuló román nemzetiségű egyetemi ifjúság van megnevezve. Igazi kezdeményezője és szerzője azonban Popovici C. Aurél volt, ki a bécsi egyetemen orvosi tudományokat tanult, mielőtt élete egész működését a román nemzetiségi törekvések szolgálatának szentelte volna.

Az Előszóban azt mondják: célok bebizonyítani, hogy magyar kollégáinknak felelete nem egyéb, mint az igazságnak meg nem felelő állítások sorozata és a tényeknek elferdítése. E viszontválaszukat az európai egyetemek azon ifjúságához intézik, amelyhez a bukaresti és a budapesti ifjak intézték a magok iratait. Viszontválaszukból meggyőződhetik mindenki, hogy minő eszközökkel harcol a magyar ifjúság és velük együtt az egész magyar társadalom, az erdélyi és magyarországi románok, valamint a többi nemmagyar nemzetiség nemzeti léte ellen. Az erdélyi és magyarországi román nép úgy ismeretes, mint mintaképe a dinasztia iránt hűséges és törvénytisztelő népnek. A történelemben egyetlen olyan eset sincs, amelyet a román nép hűtlensége gyanánt lehetne megjelölni

akár az uralkodóval, akár az állammal szemben, amely utóbbinak ő is egyik fenntartója s amelyhez neki is tulajdonjoga van. Mindez azonban meg nem akadályozhatja őt abban, hogy vasszilárdságú ellenállást ne tanúsítson szemben azzal a vele együtt lakó elemmel, amely Magyarországot a maga számára kobozta el, felöltve a pánymagyarizmus álarcát és évtizedeken át méltatlanul visszaélt a közös haza hatalmával azzal a titkolt céllal, hogy kiirtsa a románok nemzetiségét. A magyar nemzet e része ellen van irányozva e Replica.

Tekintettel arra, mondják a Replica szerzői, hogy a magyarosítás ellen folytatott küzdelmüknek nincs minden része teljesen tisztába hozva, kötelességüknek tartották mindenekelőtt e küzdelemnek lényegét megvilágosítani. Bár a románok jelenlegi küzdelmének igen kevés köze van a történelemhez, magyar kartársaik azt mégis történeti alapokból kiindulva igyekeztek megvilágosítani. Ezért ők is e küzdelem történeti szempontból való megvilágosításának egy külön fejezetet szenteltek. A továbbiakban a Replica a magyar ifjúság állításaival foglalkozik és újabb állítólagos bizonyítékokat sorol fel a magyarországi román nép elnyomatására vonatkozóan. Mellékelik továbbá az osztrák-magyar monarchiának és a román királyságnak Kiepert-féle etnografiai térképét is, hogy láthatóvá tegyék azt a területet, amelyen a románság lakik. Ez a térkép feltétlenül szükséges a Replica szerzőinek nézete szerint a Kárpátok és az Al-Duna közé eső területek néprajzi és történeti viszonyainak megismeréséhez.

A Replica-t tulajdonképpen két kisebb fejezet, mint Előszó vezeti be. Egyikben a román nemzetiségi kérdés lényegét igyekeznek összefoglalóan előadni, a másikban pedig a magyar egyetemi ifjúságot egy felhívás alakjában arról akarják meggyőzni hogy mennyire nincs a magyarság semmi által feljogosítva arra, hogy a vele nemcsak mindenben egyenértékű, sőt a nálánál egyáltalán különb románságon uralkodjék és hogy tulajdonképpen akkor, mikor erre kísérletet tesz, a régi barbár feudalizmus és a rabszolgaság idejének követeléseit újítja fel.

E kettős bevezetés után „Erdély és Magyarország etnográfijából és statisztikájából” cím alatt foglalkozik a románok eredetével s azzal, hogy a hivatalos statisztika miként hamisítja meg a népszámlálás adatait és hogy e hamisítás segítségével hogyan sikerült a kilenc millió magyarról szóló mesét elterjeszteni Európában. A rákövetkező fejezetben azt bizonyítgatják, hogy Erdély uniója Magyarországgal az erdélyi lakosság többségének akarata ellenére jött létre. Külön fejezetben foglalkoznak azokkal a sérelmekkel, melyeket a magyarországi románok az erdélyi részekben érvényes különleges választói törvények következtében kénytelenek elviselni s ame-

lyeket még súlyosabbá tesznek a szokásos választási visszaélések és erőszakoskodások. Azután azt igyekeznek bizonyítani, hogy a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló törvény, miután nemcsak végrehajtva nincs, hanem legfőbb és legtöbb intézkedéseiben később hozott törvényekkel és miniszteri rendeletekkel egyenesen ki is van játszva, tulajdonképen nem egyéb, mint paródia.

A közoktatás Magyarországon nem az igazi közművelődés, hanem egyszerűen a magyarosítás szolgálatában áll. A románok számára az állami költségvetésből nemcsak nem állítanak fel, mint azt a törvény megköveteli, különböző fokú tanintézeteket, hanem még azt sem engedik meg, hogy középfokú tanintézeteket saját költségükön állíthassanak, sőt már a meglevő román tanításhelyű középiskolákat is erőszakkal magyar tanításhelyűekké alakítják át. A magyar iskolákban tanuló románokat üldözik s a román tankönyvek ellen pedig valóságosan írtó hadjáratot folytatnak. A román egyházak autonómiáját is a megsemmisítés veszedelme fenyegeti, mert annak minden, törvénnyel biztosított jogát a kormány erőszakkal lábba tiporja.

A románokat még a majdnem teljes román lakosságú törvényhatóságokban is kiszorították a közigazgatásból és ez állításukat adatokkal is igyekeznek igazolni. Az igazságszolgáltatás is teljesen magyar. A román vádlott nem érti meg sem a vádat, sem a védelmet, sőt még az ítéletet sem. Ha a románnak egy magyarral pöre van, a magyar bírák részéről nem számíthat igazságos ítéletre. Nem lévén törvénnyel biztosítva az egyesületi jog, a románok még politikai jellegtől mentes közművelődési és társadalmi egyesületeket sem alakíthatnak.

A román sajtót a királyi ügyészek az igazságügyminiszter utasítására valóságosan üldözik. Ez állításukat az utóbbi években sajtóvétségért elítélt románok neveinek és a rájuk kiszabott büntetési idejének felsorolásával igyekeznek bizonyítani. Azoknak az erőszakoskodásoknak, melyeket a románokkal szemben állítólag a magyar csendőrök elkövetnek, egy külön fejezet van szentelve, valamint annak is, hogy a magyar kormány a törvények és Őfelsége akaratának ellenére miként kobozta el a volt naszódi román határőrök vagyonát. Részletesen foglalkozik e Replica a magyar társadalom és a magyar sajtó azon állítólagos ellenséges magatartásával is, melyet a románsággal szemben tanusít s amely ellenséges érzületnek, durva és támadó megnyilatkozásai valóságosan lehetetlenné teszik, hogy a románság a magyar állam keretében békében és nyugodtan élhessen együtt a magyarsággal. De ezeket az üldözéseket nemcsak a románok kénytelenek tűrni, hanem az országban lakó többi nemzetiségek: a szászok, a szerbek és a tótok is.

A Replica tanuságtétele az irredentizmus mellett.

Utolsóelőtti fejezetében foglalkozik a „dákoromán irredenta”-val is. Erre vonatkozóan igen érdekes fejtegetései a következőkben foglalhatók össze:

Passautól a Fekete-tengerig és Oderbergtől az Egei-tengerig fekvő területen a legszámosabb és a legnagyobb népelem a román, melynek száma mintegy tizenegymillióra tehető. Bár a románság politikailag széttagolva, különböző államokban él, a nemzeti összetartozandóság öntudata mégis nagyon erős közöttük. Természetes, hogy a román faj, amely homogén és tekintélyes nemzeti tömeget alkot, hajlandó hinni, hogy ez a faj idővel egy egységes politikai államot fog alkotni. A magyarokat ettől az egységes román nemzeti államtól való félelem ösztönzi az erdélyi és magyarországi románság kíméletlen és erőszakos elmagyarosítására. Természetesen, ha a románság nagy tömegét megkérdeznék, hogy akarna-e a román királysággal egyetlen politikai államban egyesülni? – a válasz igenlő lenne. Ha ezt tagadnók, nem mondanánk igazat.

Mindezek dacára azonban a románok sohasem követelték Romániával egy államban való egyesítésüket, és pedig a következő ok miatt.

A román, ez a római eredetű és neoromán nyelven beszélő nép, számot vetett mindig azzal a körülménnyel, hogy a nagy és igazi veszedelem őt éppen úgy, mint a németeket és magyarokat északról fenyegeti, és hogy e veszedelem ellen nem lehet más természetes védőszervezet, mint egy föderált Habsburg-monarchia. A románok szilárdul meg vannak győződve, hogy az osztrák-magyar monarchia a jövőben csak úgy állhat fenn, ha átalakul egy föderatív monarchiává, amelyben minden nép, és köztük a román is teljes szabadságban, nemzeti szellemüknek és természetüknek megfelelő irányban fejlődhetik tovább. Meg vagyunk győződve, hogy a román nemzetnek Magyarországon és Erdélyben, ha felruházzák minden lehető szabadsággal és a magyar nemzetnek nem lesz alárendelve, soha semmiféle oka sem lesz arra, hogy a magyar állam felbomlásának árán nemzeti egyesülését sürgesse. Nem tagadhatják azonban, hogy a románságban ne volna egy növekedő irányzat, amely a nemzeti egyesülés felé törekszik, – de ez irányzat semmi egyéb, mint természetes következménye annak a hosszas elnyomatásnak, amelyet a románok kénytelenek voltak a magyarok részéről eltűrni.

Újabb időben gyakran lehet a román köznép ajkáról ezt a kijelentést elhangzani: „jobb a muszkákkal, mint a magyarokkal!” És ezen nincs mit csodálkozni. A nép nagyon jól tudja, hogy a magyarok és a románok között való antagonizmus több század óta tart, és hogy ez nem egy ízben

tört ki vérontásban és hogy a nemesség, amely századokon át elnyomta őt, magyar volt. Innen származik ez a közmondás: a magyartól nem jöhet semmi jó a románra! A románok a világ legbékésebb és legszelídebb emberei, de az elnyomatás eredményeként a világon senki, még saját vezetői sem lesznek képesek abban megakadályozni, hogy ez a törvénytisztelő, türelmes, de egyszersmind szörnyű bosszúállásra képes nép ne törjön ki ma, vagy holnap és ne szerezzen magának igazságot, mint tette egynéhányszor nehéz rabságának ideje alatt.

Kötelességüknek tartották – fejezik be fejtegetéseiket a Replica írói – nyiltan és őszintén vázolni közös hazájuk jelenlegi állapotát, hogy a gondolkozó emberek figyelmét felhívják arra a veszedelemre, amely ezt a hazát a nemzetiségeket elnyomó magyar politika következtében fenyegeti, mert a pánmagyar önzés majdnem matematikai bizonyossággal az egész Habsburg-monarchiát és vele együtt a románokat is a végveszedelem örvényébe taszítja. Ha ők irredentisták lennének, amivel őket a magyar egyetemi ifjúság „Válasz”-a vádolja, akkor nem írták volna meg ezt a „Replica”-t, mert a magyaroknak ez elnyomó politikája egyenesen a román irredentisták malmára hajtja a vizet. „A mi céljaink érdekében – írta egy romániai irredentista lap – (Unitatea Nationala. Bucuresci, 1885 február 20. szám) a hegyeken túli dolgok csudálatosan szépen fejlődnek. A románoknak, általában az összes nemmagyar nemzetiségeknek lehetetlenné tesznek minden nyílt küzdelmet, minden törvényes ellenállást, lehetetlenné teszik számukra még a lélekzetvételt is. Mikor a szétzúzásnak ez a munkája bevégeződik, a küzdelem önmagától az összeküvések sötétségébe helyeződik át és nem kételkedünk, hogy a keserűség és a gyűlölet annyira össze fog sűrűsödni a lelkekben, hogy egy napon oly szörnyűségesen fog kitörni, mint idáig soha és a magyar uralkodás épületét alapjaiban le fogja rombolni. Mi hiszünk ebben a végben és ez minket örömmel tölt el, bármennyi áldozatba és könnyhullatásba is kerülne.”

A Replica e kijelentése igen figyelemreméltó már csak annál a körülménynél fogva is, hogy a magyarországi román nemzetiségi politika vezetői részéről az első nyilvános beismerése annak, hogy a románság gondolat- és érzésvilágában van irredentista áramlat is, amely napról-napra növekedőben van, és hogy ez áramlattal számolniok kell a Habsburg-monarchia politikai vezetőinek is. Az a kijelentése, hogy az irredentista mozgalom keletkezését és növekedését a magyar elnyomó politikának tulajdonítja, csak egyszerű taktikai fogás abban a biztos feltevésben, hogy a magyar és az európai közvélemény egyáltalán nincs tájékozva az irredentista áramlat keletkezésének azon bensőbb okairól és feltételeiről, amelyek

összefüggésben vannak a románság nemzeti és politikai aspirációinak történeti és lélektani fejlődésével. Mikor megemlékezik arról, a szerinte a nép ajkáról egyre sűrűbben hallatszó kifakadásról: „jobb a muszkákkal, mint a magyarokkal”, – önkénytelenül is elárulja a román irredentistáknak azt a titkos, de szintén napról napra terjedő meggyőződését, hogy a románságnak egyetlen nemzeti államban való egyesítése csakis orosz segítséggel valósítható meg. Ezzel az általánosan elterjedő meggyőződéssel szemben, mint azt a későbbi események megmutatták – a „Replica” szerzőjének az az állítása, hogy a román politikusokat az irredentizmustól annak tudata tartja vissza, hogy a románságot éppen úgy, mint a németeket és magyarokat az igazi és nagyobb veszedelem északról, az oroszok részéről fenyegeti, – nem tekinthető egyébnek, mint egyszerű képmutató dialektikai fogásnak, amelynek célja a való igazság eltakarása.

A fennebbieken foglalható össze a magyarországi román nemzetiségű főiskolai tanulók Replica-jának tartalma, amely lényegében semmi egyéb, mint a román nemzeti komité által Őfelsége elé terjesztett Memorandum tartalmának szenvedélyesebb hangon való bővített kiadása. Míg a Memorandumban a mérsékletből, a törvény és az igazság tiszteletéből van legalább egy szemernyi, addig ez a Replica nem egyéb, mint a gyűlölködő vádak halmaza, és e vádak bizonyítása az igazság elferdítésével előadott esetek segítségével. E Replica minden sorából kiérezhető, hogy szerzőjének szándéka nem a valóság megállapítása, hanem a magyarság elleni gyűlölet felébresztése és a magyar kormányzat teljes elrágalmazása volt úgy a románság, mint a tárgyilagos ítélet alkotására hivatott külföldi közönség előtt. Célja és feladata nem is volt egyéb, mint a román, német, francia és magyar nyelven való kiadásra tervezett Memorandum bővebb magyarázata és indokolása.

A Replica-pör és a román nemzeti komité magatartása.

E Replica megjelenésével majdnem egyidőben látott napvilágot a román nemzeti komité által Őfelsége elé terjesztett Memorandum is. Természetesen, ez iratok egyike sem került el az ügyészség figyelmét. Az érvényben levő sajtótörvények értelmében a névtelenül megjelent füzeteket kiadó nyomdavállalat igazgatóját, Brote Jenőt vonták felelősségre a kir. ügyészség. Brote Jenő kihallgatásával egyidejűen jelentkezett a Replica szerzője, Popovici C. Aurél is és elvállalta a sajtóbírótság előtt a felelősséget.

A Replica-pörben a vádlói tisztet dr. Jeszenszky Sándor kir. főügyési helyettes teljesítette. Ugyanaz a Jeszenszky

Sándor, aki 1890 szeptember 2-án mondotta el Macavéiu és Albini Septimius sajtópörében azt a vádbeszédet, amelynek hangjából és tartalmából azt következtették a román nemzeti-ségi párt e tárgyaláson jelen volt tagjai, hogy a magyar kormány a komité ellen végre rendszeresebb és erélyesebb fellépésre határozta el magát. És miután a magyar kormány-nak egy ilyen rendszeresebb és erélyesebb eljárását magukra nézve nagyon kellemetlen dolognak tartották, elhatározták, hogy ezt megelőzendők, ők is erélyesebb lépéseket fognak tenni s azért 1890 október 27-re összehívták a román nemzeti párt értekezletét, amelynek tárgya, amint tudjuk, az Őfelsége elé terjesztendő Memorandum ügye volt.

Jeszenszky Sándor vádbeszéde nemcsak egyike volt a magyar törvényszéki szónoklatok legszebb alkotásainak, hanem egyúttal leleplezése is a román nemzetiségi politika állam-ellenes és irredentista céljainak. Nem annyira vádbeszéd volt a Replica által képviselt román nemzetiségi-politikai törekvések ellen, mint inkább fényes védelme a magyar nemzet és állam eddig követett nemzetiségi politikájának. E beszéd itt kiemelt tulajdonságai okozták, hogy a kolozsvári magyar társadalom áldozatkészsége lehetővé tette, hogy e beszéd magyar, német, francia, angol és olasz nyelven meg-jelenhessék a Replica által tévesen informált európai köz-vélemény helyesebb irányban való felvilágosítására.

Popovici C. Aurélt a kolozsvári esküdtszék 1893 augusztus 31-én négy évi államfogságra ítélte, amely büntetés elől azonban Romániába szökött, hogy ott megnyissa a magyar-orosz román emigránsok sorát.

Popovici Aurél átszökve Románia fővárosába, Bukarestbe, nem pihent meg eddig szerzett babérjain. Ha akarta volna, sem tehette volna, mert a Liga Culturală vezetőemberei alkalmas egyéniséget láttak benne arra, hogy szerepeltetésével a romániai közvélemény figyelmét újra és ismételtén felhívják az úgynevezett „erdélyi kérdésre”, amely kezdett nemcsak politikai divattá lenni, hanem a konzervatív kormányra egyre kellemetlenebbé is. A Liga Culturală elnökének, Urechia Vazul-nak felkérésére 1894 január 30-án a bukaresti *Ateneu* koncert-termében a nemzetiségi kérdéstről előadást tartott, amelyben e kérdésre vonatkozóan a maga jogbölcseleti álláspontját igye-kezett kifejteni. (L. *Aurel C. Popovici: Principiul de Nationalitate. Conferența, desvoltata la 30 I. 1894 in „Ateneul Roman” din Bucuresti. Bucuresti 1894.*)

Ez előadása után két hónappal jelent meg Nagyszeben-ben egy terjedelmesebb tanulmánya, melyben kiindulva azok-ból a jogbölcseleti alapelvekből, amelyeket most említett elő-adásában kifejtett, arra vonatkozó nézeteit adta elő, hogy Magyarországon miként lehetne helyesen és véglegesen meg-

oldani a nemzetiségi kérdést (*Aurel C. Popovici: Cestiunea Nationalitaților și soluțiunii sale in Ungaria. Sibiu. 1894.*).

Szerinte ezt sem az egységes magyar állam, sem pedig a dualisztikus monarchia keretében megoldani nem lehet. Nincs más mód, mint a magyar államot Svájc mintájára teljesen föderatív állammá alakítani át. Ebben a tanulmányában nem érinti Magyarországnak az osztrák örökös tartományokhoz való közjogi viszonyát s ennek következtében nem is foglalkozik az egész monarchiának mint egységes Habsburg-birodalomnak föderatív alapon való újraszervezésével. Egyszerűen megmarad a magyar állam keretében, nem jutva el még későbbi rögeszméjéhez, a nemzetiségek föderációján felépülő egységes nagy Habsburg-birodalomhoz, Groszösterreichhoz.

Popovici C. Aurél e tanulmányában a magyar államban a nemzetiségi kérdés végleges megoldását akként tervezi, hogy az egyes nemzetek területeik szerint, amelyen laknak, pontosan el lennének határolva. Lenne egy magyar, egy tót, egy szerb, egy rutén, egy román és végül Erdélyben egy székely terület. E területek mindenike saját nemzeti önállósággal bíró állammá lenne szervezendő, saját nemzeti ügyeire vonatkozó törvényhozással és kormányval. Öfelsége e nemzeti államok élére saját nemzetökből egy-egy kormányzót nevezne ki. Ez államok közös ügyeiket illetően egy közös szövetséges államban egyesülnének. A közös országgyűlés székhelye Budapest lenne, melybe az egyes államok polgársága képviselőit az egyenes és általános választójog alapján küldené. A szövetségi kormány az egyes nemzeti államok megbizottjaiból állíttatnék össze az egyes államok népességének megfelelő arányban. A szövetségi kormány hivatalos nyelve a magyar lenne, de a szövetséges állam tisztviselői minden egyes nemzeti államban tartoznának az illető állam hivatalos nyelvét tökéletesen tudni.

Nem szabad elfeledniök a magyaroknak, hogy a nemzetiségi kérdés végleges megoldásának van még két megoldási módja is: Egyik az egész monarchia föderalizálása, másik a pánorosz föderalizmus.

Az irredentista gondolatfejlődés történetének szempontjából legfigyelemreméltóbb fejezete e könynek a „*Panmagyarism, panslavism și dacoromanism*” című zárófejezet. Popovici szerint van pánmagyarizmus is és az semmi egyéb, mint a magyarságnak az a törekvése, hogy a magyar állam minden nemzetisége elmagyarosíttassék. Ez azonban beteges doktrínánál nem egyéb, melynek erőltetése előbb-utóbb okozója lesz az állam romlásának.

A pánmagyararizmusnál sokkal reálisabb és komolyabb dolog a dákoromanizmus, mert hiszen olyan területek egyesítéséről van szó, amelyeken körülbelül 95%-os kompakt többségben él a románság. Aztán azt sem szabad feledni, hogy a

román, ez a latin eredetű nép a maga etnikai tömörségében hasonlíthatatlanul erősebb boulevard-ját alkotja a panszlavizmussal szemben Nyugatnak, mint a magyarok. Nagy tévedés továbbá azt hinni, hogy a megmagyarosított Magyarország és Románia külön-külön, de azért együttesen is erősebb védőgátok lennének a panszlavizmus ellen, mint a nemzetiségi alapon föderalizált magyar állam. Ez utóbbi esetben is a győztes a panszlavizmus lenne.

A panszlavizmus nem doktrína, nem csupán törekvés, mint a pánmagyarizmus, vagy a dákoromanizmus, hanem fenyegető valóság. Ellene nincs más módja a védekezésnek, mint a magyar állam szláv nemzetiségeinek is megadni a föderatív magyar állami keretében a teljes nemzeti önállóságuk kifejlődését biztosító államiság intézményeit. Ebben az esetben az állam különböző nemzetiségei között egy olyan hatalmas és reális hazafiság fejlődne ki, mint Svájcban. A magyarországi román, tót, szerb, rutén stb. éppen olyan büszkén nevezné magát magyar polgárnak, mint a svájci német, francia vagy olasz svájci állampolgárnak. Ha a románság a föderalizmus révén hozzájut az őt megillető nemzeti és állami önállósághoz, nem kell tartani a dákoromanizmustól: cessante causa, cessat effectus.

Popovici C. Aurélt nemsokára követte az önkéntes száműzetésbe a *Tribuna* szerkesztője és a román nemzeti komité egyik alelnöke, Brote Jenő is, kit a kir. ügyészség a Memorandumnak előbb a *Tribuna* hasábjain, később pedig külön füzetben való kiadásáért fogott pörbe. Úgy Brote, mint Popovici önkéntes száműzetése a román nemzeti komité tudtával és beleegyezésével történt.

Popovici C. Aurélt a kolozsvári esküdtszék négy évi államfogházra ítélte. A nagyszebeni komité tisztában volt vele, hogy Brote Jenő büntetése sem fog enyhébb lenni. Úgy Popovici Aurél, mint Brote Jenő a *Tribuna* és a román nemzeti komité által megindított politikai küzdelemben elsőrendű harcos erőknek bizonyultak. Ha idehaza maradnak, hogy a kiszabott fogságbüntetést kiállják, négy éven át nem vehetnek részt a megindított és a később még nagyobb felkészültséggel folytatandó harcban, azért a nemzeti komité beleegyezett, hogy a rájuk szabott büntetés elől Romániába meneküljenek és a harcot onnét folytassák. Számításuk az volt, hogy Romániában az odavaló politikai körök e harcban való közreműködésének megnyerésével sokkal többet fognak használni a magyarországi román nemzetiségi politika ügyének, mintha idehaza kitöltik a rájuk mért büntetést.

E tekintetben biztatóan hatott rájuk Slavici példája, aki a maga önkéntes bukaresti száműzetésében máris akkora szolgálatot tett a liberális párt vezérének, Sturdza Demeternek megnyerésével, amely értékére és jelentőségére nézve bizo-

nyára felülmúlta azt a szolgálatot, amelyet a Tribuna hasábjain írt cikkeivel teljesített. Aztán Nagyszebenben és Bukarestben is az volt ekkor az általános meggyőződés, hogy egy kis magyarországi román emigráció igen hatásos és alkalmas eszköz lehet arra, hogy a magyarországi román nemzetiségi kérdés mentől rövidebb idő alatt és mentől teljesebb mértékben legalább is a nemhivatalos nemzetközi politika kérdésévé tévessék.

Annak, hogy Brote a Memorandum közzététele miatt való felelősségrevonástól az önkéntes száműzetés segítségével megmeneküljön, volt még egy másik igen fontos oka is.

A román nemzeti komité ugyanis azzal, hogy a Memorandumot Őfelsége elé terjeszti, valami nagy hatású politikai fordulatot vélt előidézhetni. Ezt a számítást keresztülhúzta azonban az a tény, hogy Őfelsége a Memorandum átnyújtásával megbízott küldöttséget nem fogadta. A nagy politikai vállalkozás tehát tökéletes kudarccal végződött és hogy a román-ság nagy tömege előtt ezt a politikai kudarcot elpalástolják és a Memorandumot a további és sikeresebb izgatás céljaira kihasználják, határozták el annak sajtó útján való közzétételét, mert meg voltak győződve, hogy ez esetben a királyi ügyészség a Memorandumot tartalmaért mint sajtóterméket be fogja pörölni. A Memorandum szerzője, szerintök, az egész román-ságnak megbízottja, a román nemzeti komité volt s ha a királyi ügyészség a Memorandum szerzőit, a román nemzeti komité tagjait fogja pörbe, akkor tulajdonképen azt az egész román nemzetet fogja pörbe, melynek legális és alkotmányos képviselője a román nemzeti komité és így a Memorandum-pör a magyar és román nemzet nagyszabású politikai harcává fog fejlődni, olyan nagy nemzeti küzdelemmé, amely terjedelmével és drámai fordulataival a békés politikai küzdelmek történetében páratlanul állva, az egész művelt világ figyelmét fel fogja hívni e pör tárgyára: a magyarországi románságnak nemzeti és politikai törekvéseire.

Ha pedig a királyi ügyészség az erdélyi részekben akkor érvényben levő sajtótörvények erre vonatkozó rendelkezéseit felhasználva, csak a Memorandumot közzétevő nyomdavállalat tulajdonosát és igazgatóját, Brote Jenőt fogja pörbe, a pör csak egyszerű sajtópör lesz, nem pedig a román és a magyar nemzet olyan nagyszabású politikai harca, amely okvetetlenül magára fogja vonni a művelt világ érdeklődését. Ezt megakadályozandó, hívta össze a komité 1893 július 23-ra Nagyszebenbe az erdélyi és magyarországi román választók értekezletét, hogy ez értekezlet, mint az egész magyarországi románság képviselője azonosítsa magát a Memorandum szerzőivel, a nemzeti komité tagjaival. Ez az 1893 július 23-ra összehívott értekezlet ebben az ügyben a következő határozatot hozta:

„Az értekezlet mindenben azonosítva magát középponti

bizottságával, magáénak nyilvánítja azt a Memorandumot, melyet e bizottság múlt évi június havában letett Ófelsége legmagasabb kancelláriájában. Helyesli ez előterjesztés érdekében tett lépéseket és eljárást. A legnagyobb elégtételadással hagyja jóvá a komiténak ez ügyben tanúsított összes cselekedeteit és egyúttal az általa képviselt választók nevében ki is fejezi háláját azért a lelkesedésért és kitartásért, mellyel a komité az erdélyi és magyarországi románok ügyét képviselte. Az értekezlet egyúttal a legmélyebb sajnálatát fejezi ki azok miatt a pörök miatt, amelyeket, amint látszik, az egész vonalon megindítottak s amely pörök egyáltalában semmiben sem járulhatnak a meglevő bajok orvoslásához, ellenkezően, nagyon alkalmasok arra, hogy meggyengítsék az állami igazságszolgáltatás ethikai értékét. (L. Eugen Brote: Cestiuna româna in Transilvania și Ungaria. 144. l.)

Az 1893 július 23-ára összehívott értekezletnek volt egy másik olyan indítéka is, amelyik a román nemzetiségi párt belső életével volt összefüggésben. Az a tény, hogy Ófelsége a Memorandum átnyújtásával megbízott küldöttséget nem fogadta, a tribunistákkal szemben Mocsonyiéknak adott igazat, akik mindig azt hangoztatták, hogy a Memorandum Ófelsége elé való terjesztésének kísérlete nem időszerű és hogy annak semmi haszna és sikere sem fog lenni a románság politikai törekvéseire.

Mocsonyi és Babes a Memorandummal szemben elfoglalt álláspontjukat az események által igazoltnak látván, elhatározták, hogy az adott kedvező helyzetet fel fogják használni a tribunisták kudarcot vallott politikájának megbuktatására. Természetesen, Mocsonyi késlekedő és ingadozó politikája most is lehetetlenné tette a sikert. A nagyszebeniek gyorsabbak és határozottabbak voltak. Mielőtt Mocsonyiék valamit tehettek volna, összehívták a választók előbb ismertetett értekezletét, hogy a teljes szolidaritást a pártban úgy a kormánnyal, mint Mocsonyiékkal szemben a lehető legnagyobb erővel demonstrálják. Ez a komiténak teljesen sikerült is. Az értekezleten mindössze csak tizenöten voltak, akik Mocsonyival azt a nézetet vallották, hogy az értekezlet magát ne azonosítsa a Memorandum szerzőségét magára vállaló középponti komitéval.

Mocsonyiék ez értekezletről, mint teljesen legyőzött fél távoztak el és mikor félévvel később Temesváron lapjukat, a *Dreptatea*-t megindították, már oly erős volt a tribunisták helyzete, hogy Mocsonyiék semmit sem tehettek ellenük, sőt hogy a növekedő áramlat teljesen el ne söpörje őket, kénytelenek voltak bizonyos fokig nyomdokaikba lépni, annyival is inkább, mivel e lap szerkesztője, Branisce Valér politikai gondolkozását és hirlapírói temperamentumát tekintve, sokkal közelebb állott a tribunistákhoz, mint akár Mocsonyi, akár pedig Babes politikai gondolkozásához.